

szerző nem tudta bemérni a jelenség elterjedtségének mértékét. Jelen tanulmány szerzőjét is megdöbbentette, amikor az adatok összesítésekor kitűnt: a magánszféra aránya a román felsőoktatásban eléri az amerikaiét.

Az USA-ban tudvalevőleg a magánegyetemek aránya némileg meghaladja az 50%-ot, az egyetemisták 22%-át képezik ezekben az intézményekben. Romániában az egyetemi[†] karok 50,13%-a magán, a hallgatók 14,6%-át képezik itt. Ráadásul a magánegyetemek egyike sem rendelkezik több mint két évfolyamnyi hallgatóval, hiszen ilyen intézmények először 1990 nyarán alakulhattak meg – többségük csak az 1991/92-es tanévben kezdte meg működését.

A kutató, aki a román magánfelsőoktatás kérdését kezdi tanulmányozni, a hivatalos adatok hiányába ütközik. Az *Országos Statisztikai Intézet* oktatásstatisztikai adataiból nem tűnik ki a magánfelsőoktatás léte sem, vállalkozásstatisztikai adatok pedig csupán azokról a magánintézményekről szólnak, amelyek profitorintált vállalkozásként működnek. E vállalkozások listája a cégbíróságon is megtalálható, az alapítványi alapon működő intézményeket viszont itt is hiába keresnénk. A "hiányzó intézmények" számbevételére kínálkozott az a módszer, hogy áttekintsük a felvételi időszakban (júliustól szeptemberig) általuk megjelentetett hirdetéseket, abból az alapfeltevésből kiindulva, hogy aki nem hirdeti magát, az valójában nem is vesz fel hallgatókat, szóval nem is egyetem.

Noha az *Oktatási és Tudományos Minisztérium* hivatalosan nem létezőnek tekinti a magánfelsőoktatási intézményeket, gyakorlatilag mégiscsak számontartja őket.[‡] Részletesebb adatokhoz terepranulmányok és interjúk segítségével jutottunk: utóbbiak nemcsak rektorokkal és dékánokkal, hanem egyetemi titkárnőkkel és hallgatókkal is készültek.

A Causescu-korszak felsőoktatását a teljes egyöntetűség jellemezte, e magánfelsőoktatás meghatározó jegye a diverzifikáció és a sokszínűség. Ezt a piac is igényli: ennek tünete egyes intézmény-elnevezések túlcicomázottsága, furcsasága, figyelemfelhívó volta. Példaként említhető az egyik Iasi-i Bölcsészkar Testnevelés Szakának Küzdősportok Specializációja, vagy a Suceava-i Folyamatos és Szinkrontolmács-képző Kar, vagy a bukaresti Endoecologiai Kar.

Jellemző, hogy az adatgyűjtés során interjúalanyaim arra gyanakodtak, hogy ellenségesnek tekintett versenytársuktól jövök. Az az általános benyomásunk, hogy az intézményvezetők nem az állami felsőoktatást tekintik versenytársnak, hanem a többi magánegyetemet.

Mit is jelent valójában Románia esetében a magánegyetem fogalma? E meghatározás vonatkozásában nem tudunk sem kormányzati, sem parlamenti, sem pedig jogi dokumentumokra hagyatkozni. Romániában – ellentétben a külföldi példákkal – egyetlen olyan magánegyetemet sem találunk, melynek alapításában a kormányzat, a törvényhozás vagy jogi szféra közreműködött volna. Noha a magánegyetemek jogi személyek, a minisztérium nem ismeri el őket felsőoktatási intézménynek. Ez ahhoz vezet, hogy a magánegyetemetek az állam nem ellenőrzi – természetesen a könyveléstechnikai, tűzrendészeti szempontokat kivéve –, és anyagi támogatást sem nyújt nekik.

Mégis – és ez is mutatja, hogy milyen diverzifikált szféráról van szó – találunk kivételeket: olyan magánegyetemetek, melyek tulajdonosai között állami cégek is vannak. Ezen esetekben azonban szinte lehetetlen kimutatni a közvetett állami hozzájárulás pontos mértékét.

[†] Mivel a román felsőoktatásban sem gyakorlatilag sem elméletileg nem különböztethető meg a főiskolai és egyetemi szint, a továbbiakban minden felsőoktatási intézményt egyetemnek fogunk hívni.

[‡] Itt szeretnénk köszönetet mondani a CEPES UNESCO munkatársainak segítségéért, mely ezen minisztériumi adatok megszerzését lehetővé tette.

Ezek alapján egy lehetséges meghatározásként kínálkozik: a romániai magánegyetemek olyan vállalkozásként, alapítványként vagy társaságként bejegyzett intézmények, melyek felsőfokú oktatás biztosításával foglalkoznak, és hallgatóik legalább egy része számára három évnél hosszabb kurzusokat szerveznek. A szféra lehatárolása úgy is lehetséges, hogy csak azok az önmagukat egyetemnek nevező intézmények tartoznak ide, melyek hivatalosan nincsenek állami tulajdonban.

A jogi háttér

Röviddel a kommunista vezetés bukását követően Romániában megjelent az első, a gazdasági élet liberalizálását célzó jogi dokumentum. Ez a *Néhány szabad kezdeményezésen alapuló tevékenység folyamatára és szervezeteire* vonatkozó 54/1990 sz. törvényerejű rendelet volt, amelyet a *Nemzeti Megmentési Front Tanácsa* adott ki. Ez eléggé óvatosan, engedélyezte a 20-nál kevesebb alkalmazottat foglalkoztató vállalatok szervezését. Ma ez a rendelet már nincs érvényben, más, kevésbé korlátozó törvényerejű rendeletek hatálytalanították, akkoriban azonban ez adott lehetőséget a magánegyetemek létrehozására.

A román kormány az 54/1990 sz. rendelet gyakorlati normáit jóváhagyó 201/1990 sz. határozatának 1. melléklete megfogalmazza, melyek azok a tevékenységkategóriák, amelyek érdekében kisvállalatok, családi egyesülések, jövedelmező társulások és egyéni tevékenységek nem szervezhetők. 17 ilyen tevékenységet sorol fel, az oktatás említése nélkül. Valóban, a tiltott tevékenységek listája fegyver- és kábítószergyártást és eladást, és ezekhez hasonló dolgokat tartalmazott. Ugyanezen függelékben eligazító kategóriák találhatóak, amelyek érdekében az említett vállalkozások jogszerűen megszervezhetők. E lista második részében, a 18. pontban, "Szolgáltatások" címszó alatt találjuk az "Oktatás és iskolázás"-t. Ezen címszó alapján alapították meg az Ökológiai Egyetemet és a ma már nem létező U90-et is.

A magánvállalkozások létét az európai minta szerinti korlátolt felelősségű társaságként, részvénytársaságként stb. a 31/1990 sz. törvény szentesítette. A törvény szövegében sehol nem található utalás vállalkozói tevékenységekre, ezek általánosan "kereskedelmiek" voltak tekintve. A jegyzékbe vételhez a vállalkozásnak részleteznie kell tevékenységi területét, összhangba hozandó a *Román Kereskedelmi és Ipari Kamara szabályaival*. Itt a lehetőségek az alábbiak közül kerülhetnek ki: termelés, belföldi kereskedelem, export/import, építés és szolgáltatások. Természetesen az utóbbi magában foglalja az oktatást.

Számos korlátolt felelősségű egyetemet alapítottak e törvény alapján. Ehhez nincs szükség az Oktatási és Tudományos Minisztérium jóváhagyására és bármely elnevezés szóba jöhet, amely nem védett. Akkor miért is ne legyen "Techno-Ökonómiai Tanulmányok, Jog és Igazgatás Komputerezált Akadémiája" az újonnan létrehozott egyetem neve?

1991 nyarán a magánegyetemek alapításának egy másik módja/útja is megjelent. A figyelemreméltó és meglepő ötlet prof. dr. *Avram Filipstól*, a *Titu Maiorescu Független Egyetem* jelenlegi rektorától származik. Jogi személy mint alapítvány vagy egyesület a Parlament által elfogadott 452(21)/1924. sz. törvény alapján jöhet létre. A törvény elfogadása óta egy világháború és legalább három diktatúra jött és múlt el, és elfelejtették hatálytalanítani. A III. fejezetben azt találjuk, hogy az alapítvány egy olyan „örökül hagyott vagyon, amely független és különálló az alapító egyén magánvagyonától, s amelyet a közérdek szolgálata céljából hoztak létre". Az alapítványok nonprofit, kulturális, tudományos, jótékonyági stb. szervezetek, adminisztrációs/vezető testületük van és lehetnek alkalmazottai is. Ezek tehát lehetnek egyetemi alapítványok is. Ami talán még fontosabb, az a tény, hogy ezen alapítványok létrehozhatnak és birtokolhatnak intézményeket.

A magánegyetemek közül meglehetősen sokat hoztak létre alapítvány révén, például a *Román-Amerikai Barátság Társaság* hozta létre a Román-Amerikai Egyetemet, a *Hyperion*

Alapítvány a Hyperion Egyetemet, a *Románia Holnap Alapítvány* a Spiru Haret Egyetemet és így tovább. A Titu Maiorescu Független Egyetem az egyetlen, amelyet közvetlenül a 452(21)/1924. sz. törvény alapján alapítottak, s nem más intézmény hozta létre.

Meglehetősen kevés egyetem idézi a gazdasági, szociális és kulturális jogokra vonatkozó nemzetközi egyezményt, amelyet az ENSZ Közgyűlése 1966-ban, 2200-as számú határozatában fogadott el. E szerint „az államok, részei lévén a jelen megegyezésnek, kötelezik magukat a szülők és adott esetben jogi megbízottak szabadságának tiszteltben tartására arra vonatkozólag, hogy ezek szabadon kiválaszthassanak gyermekeik számára a hatóságoktól eltérő oktatási intézményt”; és „a jelen cikkely semmilyen rendelkezése nem értelmezhető úgy, hogy korlátozná az egyének vagy jogi személyek jogát oktatási intézmény alapítására és vezetésére”. Ezt az egyezményt Románia 1974-ben rendeletben ratifikálta. Ugyanakkor meglehetősen paradox az a tény, hogy az egyetemalapításoknak az Oktatási és Tudományos Minisztérium jóváhagyására van szükségük működésükhöz. Ezáltal a minisztérium nem ismeri el létezésüket, de jóváhagyja működésüket! Végül, de nem utolsó sorban meg kell említenünk a *Román Alkotmányt*. „Az oktatáshoz való jog” 32. cikkelyében (5) pont alatt ezt találjuk: „Az oktatási intézmények, beleértve a magántulajdonban levőket is, a jog szerint alapíthatnak és működnek.”

Magán és állami egyetemek

Ceausescu idejében a felsőoktatás elsősorban a túlfejlesztett és diszfunkcionálisan működő ipar szükségleteit volt hivatott kielégíteni. Az úgynevezett „sokoldalúan fejlett szocialista társadalom” nagyszámú mérnököt foglalkoztatott, erre már nincs többé szükség. 1988-ban a hallgatók 74%-át iskolázták be műszaki és agrár karokra és csak 11% tanult jogot vagy társadalomtudományokat, 10% orvostudományt, 5% humán és pedagógiai tudományokat. Bár kiegyensúlyozottabb helyzet lehetőségére állt elő, a technikai és agrár karokon/szakokon ranul a hallgatóknak még mindig több, mint a fele (56% 1990/91-ben és 53,4% 1991/92-ben), míg a fejlett piacgazdasággal rendelkező országokban a gazdaságtudományokat, jogot, pedagógiát és humán tudományokat tanulók aránya nagyobb, mint a műszaki és agráriskolák hallgatóié. A magánegyetemek számos szükséges és az állami egyetemek által nem kellőképp képviselt képzési területet kínálnak. Érdemes megemlíteni, hogy a 187 magán felsőoktatási kar közül 51 gazdasági és 43 humán, míg csak 19 oktat műszaki és 7 agrártudományokat. Az 1991/92-es tanévben a magánegyetemek hallgatóinak 80,9%-a tanult gazdaságtant, jogot és humán tudományokat. Bizonyos tárgyak esetében a magánegyetemen a férőhelyek száma nagyobb, mint az állami egyetemek megfelelő számai. Olyan karokon, ahol a férőhelyek száma politikai okokból alacsony volt megszabva, a verseny a bekerülésnél nagyon erős lett, így a megfelelő műveltségi és tudásszinttel rendelkező, fel nem vett hallgatók száma folyamatosan igen nagy volt. A magánegyetem ezekre a fel nem vettek számát. Ezért juthatunk arra a következtetésre, hogy a felsőoktatás iránti piaci igény alakította ki a magánfelsőoktatás tudományszerkezetét.

Az ezen igényekre válaszként alapított magánegyetemek rugalmasabbnak bizonyultak, mint az államiak. A férőhelyek változó száma, sőt karok megszűnése és indítása továbbra is a piaci igényeknek megfelelően alakul.

A legfontosabb, vagy legalábbis az állami hivatalok által legtöbbet emlegetett különbség az, hogy a magánegyetemek nem rendelkeznek saját épülettel és oktatógárdával. *Bucur B. Ionescu*, az Oktatási és Tudományos Minisztérium egyik igazgatója nagyon kategorikus: „A legtöbb ilyen intézmény képtelen a normális oktatási folyamat biztosítására. Való igaz, megszoktuk, hogy egy egyetemet egy épülettel kapcsoljunk össze. Ez ritka az új magánegyetemek esetében, amelyek többnyire különböző helyeken bérelnek hivatalokat és egyéb helyeket.”

Mégis, ne siessünk az ítélettel, miszerint ezeket az intézményeket elnyomná a kormányhatalom. Meg kell említenünk, hogy ezen egyetemek oktatói gárdájában megtalálható legalább egy miniszter, három miniszterhelyettes államtitkár, a *Román Tudományos Akadémia* elnöke és alelnöke, szenátorok, képviselők, az *Orvostudományi Társaság* elnöke és számos más közismert személyiség; nagyon erős lobbisták képezve. És mivel ezeket a személyeket nem csak egy magánegyetem alkalmazza, alighanem érzékelik a különböző egyetemek adminisztratív vezetése között fennálló konfliktusokat.

Vizsgáljuk meg a magánegyetemek rektorainak véleményét hallgatóik minőségéről, az állami egyetemekkel összehasonlítva. A legtöbb magánegyetem rektora, akivel interjút készítettem, elismerte, hogy az állami egyetemek (ahol nem kell tandíjat fizetni) hallgatói a bejutás pillanatában jobbak. *George Ripeanu* az Európa ECOR rektora azt állítja, hogy „a mi hallgatóink komolyabbak, fegyelmezettebbek, felelősségteljesebbek” és „nincs szintkülönbség az állami egyetemekhez viszonyítva”. Másrésztől *Nicolae Sprinceana* az AIST-EDA rektora kijelenti, hogy „az állami egyetemekről jövők szelídebbek, engedelmesebbek. A magánegyetem a 'lázadó' számára kínál inkább lehetőséget, azoknak, akiknek nem szokványos megközelítésekre van szükségük.” „A mi rugalmasságunk az emberi erőforrások jobb kihasználásához vezethet.” Nyilvánvaló, hogy a magánegyetemek valószínűsíthető klienseinek köre különbözik az állami egyetemektől. *Dolphi Drimer* az Ökonómiai Egyetem rektora elismeri: „Nem látom be, miért akarna valaki, aki képes bejutni állami egyetemre, fizetni egy magánegyetemért.”

Néhány magánegyetem, mint például a Titu Maiorescu Független Egyetem ténylegesen azzal az elképzeléssel indult, hogy az állami egyetemekről kimaradt, de a felvételi vizsgán a felvételi határnál jobb eredményt elérők számára kínálja oktatási szolgáltatásait. Ezeknek a jelentkezőknek nem kell vizsgáznuk a bejutáshoz.

A fizetendő tandíjak összegének szintén szelektáló szerepe van. 1990-ben ezek nagyon korlátozóak voltak, lévén 7–8 havi fizetést kitevő nagyságúak. Időközben a tandíjak nem növekedtek az infláció mértékével párhuzamosan, 1992/93-ban 1–4 havi fizetést tesznek ki.

A magánegyetemen magasabb a hallgatók átlagéletkora is, különösen azoké, akik 1990-ben kezdték tanulmányaikat. A következő évben az átlagéletkor csökkent, de még mindig meghaladja az állami egyetemekét. Az „idősebb” jelöltek gyakran előzőleg sikertelenül próbálkoztak az állami egyetemre való bejutással. Mindazonáltal interjúalanyaim azt is elmondták a jelentkezőkről, hogy sokan közvetlenül a középiskola elvégzése után kerültek be a magán felsőoktatásba, majd ezt követően jelentkeztek át állami egyetemre és ha sikerült bejutniuk, ott tanultak tovább. A magánférőhely biztonsága felszabadíthatta az átjelentkezőt, aki ezáltal jobb teljesítményt nyújthatott az állami egyetemi felvételin.

Érdekes véleménnyel szembesültem az Európa ECOR-nál. Úgy vélik, hogy az állami egyetemek túlságosan átpolitizáltak. Hallgatók és tanárok túlságosan sokszor találkoztak szembe olyan problémákkal, amelyeknek semmi közük nincs az oktatáshoz. Az Európa ECOR-on, a Titu Maiorescu Független Egyetemen, és talán más helyeken is, mindenféle politikai tevékenység tiltott. El kell ismerni, hogy az 1990/91-es tanév számos politikai mozgalommal volt telítve, beleértve egy országos diáksztrájkot, amely egy hónapra megbénította a felsőoktatást, de 1991/92-ben ehhez hasonló problémák már nem kerültek elő.

Fontos strukturális különbség az alternatív oktatás iránti igény, különösen a magánegyetemen létező, de nem egyetemi, hanem posztsekunder típusú (felsőfokú-középfokú), és szakmai képzések iránt. A nem-egyetemi szintű kurzusok magánegyetemre, egyetlen integrált intézménybe való befogadási tendenciája megszokott a magánegyetemen és nagyon ritka az állami egyetemeken. A legtöbb ilyen intézmény (például a Hyperion, Spuru Haret, UNEX-AZ és sok más) magában is foglal posztsekunder szakképzést kínáló, úgynevezett

college-okat. Ezek általában 2–3 éves időtartamúak. Végzés után a hallgatók (nem egyetemi) diplomát kapnak és – néhány helyen – folytathatják tanulmányaikat ugyanazon a magánegyetemen. Ez egy differenciált, kétszektorú felsőoktatási rendszer kialakulását vetíti elénk. Néhány magánegyetem otthont ad rövidebb kurzusoknak is (pl. az Ökológiai Egyetem munkanélküliek számára kínál kurzusokat, az UNEX-AZ-nak számítógépezelői és idegen nyelvi kurzusai vannak). Hirdettek posztgradulációs doktori kurzusokat is, de ezekre nagyon csekély, vagy semmilyen piaci válasz nem érkezett.[†]

A tanterv tekintetében a hasonlóságok dominálnak. A legtöbb magánegyetem a legfontosabb területeken pontosan ugyanazt a tantervet használja, mint az államiak. Természetesen néhány kivétel található (pl. a Román-Amerikai Egyetem).

Talán az utolsó, összehasonlított érdemlő dolog a felvételi rendszer. A magánegyetemen két mintát találhatunk, és ezek kombinációját. Vagy azonos a felvételi az állami egyetemivel, t. i. azonos tantárgyakon és kézikönyveken alapuló felkészültség-vizsga, vagy intelligencia- és képességvizsgálat. Ebben az esetben mindkét teszt eredményének súlyozott összegét számolják ki. A két rendszer az ügyfélre összpontosító pszichológia két elemére épül. Egyfelől az állami egyetemek felvételi rendszerét bonyolultnak és igazságtalannak tartják (emlékeztetőül: a jelentkező fiatalok nagyrészt már rendelkeznek kellemetlen tapasztalatokkal az állami felvételi rendszerrel kapcsolatban), másrésztől ugyanaz a kínálat, siker esetén némi presztízs és a komolyság jele. Mindegyik egyetem megpróbálja kielégíteni ezen kívánalmak valamelyikét, vagy mindegyikét. Természetesen vannak esetek, amikor nincs szükség felvételi vizsgára, vagy a vizsga szimbolikus, hiszen minden jelentkezőt felvettek. Általában elmondható, hogy az 1990/91-es tanévben több jelentkező volt, mint 1991/92-ben. Ezt természetesen könnyen megmagyarázza a magánegyetemek növekvő száma. A Titu Maiorescu Független Egyetem az egyetlen, ahol több jelentkező volt a második évben.

A színvonalat érintő komoly kérdőjel, hogy bár a hallgatói minőség nyilvánvalóan valamivel alacsonyabb, mint az állami egyetemeken, a előmeneteli arány sokkal magasabb. A magánegyetemen a hallgatók kevesebb, mint 5%-a ismételi egy vagy két vizsgát (a legnagyobb arányban az Ökológiai és a Román-Amerikai Egyetemen), míg minden átlagos állami egyetemen a hallgatók több mint 60%-ának kell legalább kétszer nekifutnia egy vizsgának egy évben.

A piac hatása

A hallgatói létszám és képzési kínálat növekedésének időszaka után, a Ceausescu korszak kezdetén, amely időszak 1970/71-ben 51 intézménnyel és 195 karral érte el csúcspontját (jelenleg 48 állami egyetem van 186 karral), az 1975/76-os év egy komoly választóvonalat jelentett. Bár a hallgatók létszáma emelkedett, a tanulható tárgyak száma drámaian zuhant: kilenc felsőoktatási intézményt és 58 kart zártak be. 1989-ig még további 36 kart zártak be. Ezáltal a politikailag nem kívánatosá vált képzési területeket a minimumra csökkentették (pl. a humán tudományokat), néhány teljességgel eltűnt (pl. a pszichológia). Ezek a feltételek egy kielégítetlen piaci igényt teremtettek, amely még 1990 elején is létezett. Végeredményben ez a piaci kereslet segítette világra a magánegyetemeket. Az állami egyetemek szintén reagáltak a tudományágak bővítésének nyilvánvaló szükségletére, de – még mindig az állami bürokráciától függve – reagálásuk lassabb és kevésbé kiterjedt volt.

[†] Meg kell említenünk, hogy Romániában a Ph.D. tanulmányok vezetésének joga bizonyos egyéneké, és nem egy intézményé, vagy egy központi hatalomé. Így azok, akik bírnak e joggal, szolgáltatásaikat magánegyetemen is gyakorolhatják.

Már említettük, hogyan alakította a piac a magánegyetemeknek még a tantárgyi szerkezetét is, összevetve azon diszciplínák sorával, amelyért az állami egyetem ad fokozatokat. Ennek a jelenségnek egyik érdekes hatása az volt, hogy a magánegyetemek első évében a jelentkezők átlagéletkora és életkori szórása magasabb volt a szokásosnál. Ezek voltak azok az emberek, akik hosszú évek óta szerettek volna tanulni, de a férőhelyek korlátozott száma nem tette ezt lehetővé. A bejutás néhány speciális szakra nagyon nehéz és versenyszerű volt, a jelentkezők nagy száma miatt (mintegy 5 jelentkező jutott egy helyre az informatikában, 8 az orvostudományokban, és 10 a jogtudományokban).

A piac nyilvánvalóan befolyásolja a magánegyetem vezetésének minden tevékenységét. Ezek az intézmények úgy versenyeznek klienseikért, mint a kereskedelmi vállalatok, azaz hirdetéseket és tudatos image-építést felhasználva. Kutatásom során néhány esetben olyan nyilvánvaló image-alakító tendenciákat találtam, amely a klientúra egy részének bizonyos elvárásait szolgálja. Van önmagukat bemutató információs füzetük, melyben ismertetik a férőhelyek számát, a szervezetet, tanárokat stb., sokkal jobb kivitelben és minőségben, mint az állami egyetemek hasonló kiadványai. Saját folyóiratot szerkesztenek (*Hyperion, Athenium*) vagy más újságokban és folyóiratokban közölnek hirdetéseket. Ez a piaci irányultság nagyon ritka, ha nem elképzelhetetlen egy állami egyetemen, hiszen ingyenes szolgáltatásoknak nem kell reklám. Legalábbis Romániában nem.

Ennek egy másik példája lehet az EDEN Egyetem, amely speciálisan az etnikai kisebbségekhez tartozó és a *Moldvai Köztársaságból* érkező tanulókat segíti ösztöndíjakkal. Az AISTEDA-nak szintén van valamilyen kedvezménye a moldáviaiak számára.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a romániai magánegyetemek olyan közel vannak a piaci kívánalmakhoz, amilyen közel csak lehetnek. Az állami bürokráciának semmi befolyása nincs rájuk, és a magánintézmények egyetemi oligarchiája tudatosan alárendelődik a piacnak.

Nemzetközi kapcsolatok

A magánegyetemek és az Oktatási és Tudományos Minisztérium közötti viszony legalábbis ellentmondásos. *Dolphi Drimer* magánegyetemi vezető állítja: "azt mondják, nem ismerik el a létezésünket, de be tudom bizonyítani, hogy elismertek bennünket, ráadásul egyetemként." A sajtóban számos magánegyetem állítja, hogy ők a hatóságok által "egyedül elismertek", amelynek nincs alapja, hiszen a magánegyetemek egyikének sincs kielégítő kapcsolata az állammal. Ez a nemzetközi elismerés keresésére ösztönzi a fogyasztók előtt bizonyításra kényszerülő magánintézményeket.

A Spiru Haret Egyetem például az *Egyetemek Szövetsége a Demokráciáért* szövetség tagja, a Hyperion Egyetem alapító tagja a római *La Sapienza*-nak, az *Európai Egyetemek Fórumának*, az Ökológiai Egyetem, a Titu Maiorescu Független Egyetem, a Román-Amerikai Egyetem és mások aláírták az *Európai Egyetemek Magna Chartá*-ját Bolognában.

Az elismerésen kívül a magánegyetemek anyagi segítséget is remélnek a nyugati kapcsolatoktól. A Román-Amerikai Egyetem például részesül valamilyen, az Egyesült Államokból származó anyagi segítségben, de a nagyságát interjúm során nem tudtam felbecsülni. A rektor hozzátvetőleges információja szerint "kevés". Az Ökológiai Egyetem bevételének negyede külső és nemzetközi támogatásokból származik, de a nemzetközi rész pontos százalékarányát itt sem lehet tudni. A magánegyetemek egész rendszerében azt találjuk, hogy bár igen sok intézmény keres nemzetközi támogatást, csak nagyon kevés jár sikerrel.

A magánintézményeknek ma már vannak kapcsolatai más országok egyetemi tanáiraival is, lévén, hogy őket hívják meg vendégprofesszoroknak. Kedvező eredményeket ért el a Román-Amerikai Egyetem, az aradi Ökológiai Egyetem, a Hyperion Egyetem és mások. Meg kell említeni, hogy ezek a vendégprofesszorok többnyire román származásúak. Né-

hányuk nem is egyetemi tanár, hanem menedzser, kutató, számítógépes-szakértő stb. A nemzetközi kapcsolatok szempontjából tehát jelen pillanatban a magánegyetemek sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint a kormányzati támogatást élvező állami egyetemek.

A magánfelsőoktatás problémái

A magánintézmények legtöbb belső problémájának forrása a helyhiány, mivel egyetlen magánegyetemnek sincs elég ingatlanulajdona (vagy egyáltalán nincs) ahhoz, hogy helyet adjon az egyetemi életnek. Az állami egyetemek is küszködnek bizonyos helyhiánnyal a hallgatói létszám növekedése miatt, de ez nem hasonlítható a magánegyetemek nagyon nehéz helyzetéhez. Ezért a magánintézmények általában bérelnek egy irodahelyiséget, ahol a rektori hivatal van, és ahol minden adminisztratív, pénzügyi és egyéb ügyet intéznek. Természetesen ezek a központok is nagyon különbözőek. A Titu Maiorescu Független Egyetemnek luxusvillája van, ami a múlt században épült, nem messze Bukarest nagy sugárútjaitól. A Román-Amerikai Egyetem egy irodaépület legfelső emeletét birtokolja a Magheru sugárúton (Bukarest főutcáján). Az Ökológiai Egyetem minden oktatáson kívüli tevékenységét az UTC (a volt Kommunista Ifjúsági Szövetség) korábbi központjában folytatja, aminek külön bejárata van a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának épületében. Ugyanakkor pedig Temesváron az ISSEPT egy egészségtelen udvari lakást bérel egy régi bérház második emeletén. Craiovában a COSA-INTARF központja egy új panelház egyik lakásában van. Mindkét helyzetre hozhatnánk további példákat.

Előadóteremnek való helyet még nehezebb találni mint irodát. 1990 nyarán a magánegyetemek terembérleti szerződéseket kötöttek állami oktatási intézményekkel. Ezek legtöbbje általános és középiskolákban volt, de néhány egyetemet is bevontak, főleg a laboratóriumok miatt. 1990 októberében az Oktatási és Tudományügyi Minisztérium rámadást indított a magánegyetemek ellen, megtiltva minden állami intézménytől történő terembérletet. Mindazonáltal továbbra is kötöttek ilyen szerződéseket. Például az Emil Racovita Egyetemi Tanulmányok Intézete a bukaresti 70-es számú általános iskolától bérel termeket, és az UTIM is különböző általános és középiskolák termeit bérl. Általában kórházakban, gyárakban, kutatóintézetekben, számítógépközpontokban bérelnek oktatási helyeket. Az egzotikus esetek közül érdemes megemlíteni az Europa-ECOR-t, ők a lovasrendőrségtől bérelnek helyiségeket. Az AISTEDA egy gimnázium büféjét, az Ökológiai Egyetem a Palotatermet bérl (ez egy hatalmas koncertterem Bukarestben, ahol a Kommunista Párt kongresszusait tartották).

Mivel említettünk rossz helyzeteket, meg kell hogy említsünk néhány előnyös példát, mint például az INTEROM és az UNEX-AZ egyetemeit. A legtöbb magánegyetemen a kollégiumok tekintetében a helyzet még ennél is rosszabb. Legtöbbjük ilyenl egyáltalában nem is rendelkezik, míg azok, amelyeknek van, kihasználatlan munkásszállókat vagy gimnáziumi kollégiumokat bérelnek (ahol a hallgatók a szobáikat a középiskolásokkal osztják meg). Valamivel jobb helyzetet biztosít az UNEX-AZ, az EUROPA-ECOR és az INTEROM. Sok egyetem tervezi, hogy saját campus-t alakít ki, de az anyagi problémák néha leküzdhetetlennek látszanak. A szűk magánterület, amelyet ezek az egyetemek birtokolnak, általában laboratóriumok, boncteremek, fogászati rendelők stb.

A második nagy probléma a tanári kar összetétele. Ebben az esetben az objektív hiány együtt jár az akadémiai fokozatok odaítélése miatt indokolt kormányzati aggodalommal. Így mindezek az egyetemek félállású alkalmazottakkal dolgoznak, az állami egyetemekről hívnak meg tanárokat bizonyos kurzusokra, vagy folyamatosan alkalmazzák őket, úgy, hogy ők közben eredeti állásaikat is megtartják. 1990 októberében az Oktatási és Tudományügyi Minisztérium körlevelet küldött az állami egyetemekhez, amellyel biztosítani akarta, hogy

egyetlen alkalmazottjuk se oktasson magánegyetemen. Minden egyetemi oktató kapott egy nyomtatványt, melynek aláírásával ígéretet kellett adnia, hogy nem dolgozik magánintézményben. Legtöbbször nem írták alá a nyomtatványt, de ennek nem lett semmilyen következménye.

A magánegyetemek saját alkalmazásában álló tanárok száma a nulla (legtöbbszörüknél) és az 50 (Ökológiai Egyetem) között mozog. Ez utóbbi az egyetlen, amelyik fiatal diplomásokat vett föl "preparator"-nak (a legalacsonyabb egyetemi cím Romániában). Ezeknek száma kb. 25. A többi teljesállású alkalmazott olyan egyetemi tanárokból áll, akiknek az 1990 január-februári hallgatói tüntetések következtében kellett lemondaniuk az állami felsőoktatásban betöltött állásaikról. Más helyeken a teljesállású alkalmazottak általában nyugalmazott egyetemi tanárok. Az akadémiai címmel rendelkező alkalmazottak százalékos aránya a 97%, (a Román-Amerikai Egyetemen és sok más helyen), valamint egy nagyon alacsony százalék (pontos adatot nem tudtam találni) között mozog, ez utóbbi azokban a városokban, ahol nincs állami egyetem. Ezekben a helyeken a fő tárgyakat olyan professzorok tanítják, akik a legközelebbi állami egyetemről jöttek át.

A következő fontos csoportot a kutatók alkotják. Néhányukat a posztgraduális oktatásban alkalmazzák, vagy olyan továbbképzésekben, melyeket a Ceausescu korszakban a kutatóközpontokban rendeztek. Sokan azok közül, akik a CPC-n (a korábbi pártakadémia alkalmazottainak oktatási központjában) és az ICI-ben (számítástechnikai kutatóintézetben) tartottak kurzusokat, most az AISTEDA-n és más magánegyetemen tanítanak.

A nagy nevek és a jobb piaci lehetőségek utáni keresés során neves filmrendezők, színtársulati tagok és zenészek kerültek a bölcsészkarokra. A magánegyetemek hirdeteiben feltűnő, hogy Bukarest egyetemi életének legrangosabb nevei kapcsolódtak ezekhez az intézményekhez. Az oktatói gárda színvonala kétségkívül nagyon magas. Érdekes módon az oktatók átlagéletkora többnyire magasabb, mint az állami egyetemeken, mivel az ismert és idősebb professzorok több diákot vonzanak. A Dimitrie Cantemir Egyetem a Ph.D. megszerzésétől teszi függővé egy tanár alkalmazását, ami Romániában igen ritkán történik meg a 40. életév előtt. Ezek a híres egyetemi professzorok, akadémiai tagok stb. valójában ugyanazt a kurzust oktatják több helyen, néhányuk négy magánegyetemnek is dolgozik.

Gimnáziumi tanárok ritkán tanítanak magánegyetemen. Ez mindazonáltal mégis megtörténhet idegennyelvi kurzusok esetében, olyan karokon, amelyek ehhez közvetlenül nem kapcsolódnak, vagy kisvárosok egyetemein.

A teljes állású oktatói kar nélkül való oktatás rendszerének – minden hátrányán túl – megvan az az előnye, hogy a tananyag rendkívül rugalmas lehet. Ez az adottság abba a fejlődésirányba vezet, hogy az oktatás minősége és a professzorok tekintélye elsősorban mint piaci árú legyenek elfogadva.

Az intézményi szerkezet és vezetés

A magánintézmények vezetési stílusa közvetlenül szervezeti formájuktól függ, tudniillik attól, hogy kereskedelmi vállalkozásként vagy nonprofit szervezetként működnek. Mindkét típusú intézményre világos jogi normák érvényesek. Feltehetjük, hogy a vezető által irányított vállalkozások központosítottabbak, míg az igazgatási testület által vezetett nonprofit intézmények kollegiálisabb módon működnek. Ezekben a testületekben a személyiség csak az intézmény presztízsét hivatott növelni, de ezek ténylegesen nem vesznek részt az alapítvány igazgatásában; a döntések legtöbbször a testület egy része hozza meg. Az egyetemszerűbb szerkezet kiépítése érdekében ezen intézmények mindegyike létrehozta a romániai felsőoktatásban létező szokásos irányítási csoportokat és funkciókat: dékán, tudományos titkárság, prorektor, rektor és szakmai tanács, szenátus, szenátusi hivatal.

Mindkét típusú egyetemnek van alapszabályzata, amelyre működésüket alapozzák. Ezek a szabályzatok természetes módon tartalmazzák az összes, vállalkozásra vagy alapítványra vonatkozó szabályokat ugyanúgy, ahogy azokat is, amelyeket egy felsőoktatási intézmény statútumának tartalmaznia kell. Bár ezek között a dokumentumok között igen nagyok a különbségek, általában mégis erősen emlékeztetnek egy állami egyetemére.

Adatok

Néhány megfontolás a magánegyetemek és fiókintézményeik területi elhelyezkedésére vonatkozóan kikerülhetetlennek látszik (lásd az I. táblát). Mindenekelőtt feltűnő, hogy csak egy egyetem létesült Erdélyben, a 11 fiókintézmény bukaresti intézményektől és vezetőiktől függ. Moldva és Ó-Románia nyilvánvalóan nagyobb szervezeti étvágya ténylegesen főként Bukarestet (16 egyetem) és Iasit (7 egyetem) jelenti. Meglepő, hogy a legkevesebb magánegyetem Erdélyben van, amely pedig fejlettebb az ország többi régiójánál. Talán az Osztrák-Magyar uralom más személyiségűpust alakított ki, mint a török befolyás. Ez a nagyobb közfegyelem vezethet a magán felsőoktatással szembeni gyanakváshoz, hiszen az Oktatási és Tudományos Minisztérium hivatalosan soha nem ismerte el azt.

I. TÁBLA

A magánegyetemek elhelyezkedése a romániai történelmi tartományokban

Tartomány	Egyetem	Fiókintézmény	Összesen
Erdély	1	11	12
Ó-Románia	20	11	31
Moldova	9	5	14
Besszarábia	–	1	1

Magánegyetemi kurzusok magyar nyelven nincsenek, annak ellenére, hogy egyes politikai körök szerint van igény egy magyar egyetemre. Feltételezem, hogy a magyarul oktató állami karok ezt az igényt oly mértékben csökkentik, hogy egy másik egyetemet erre nem lehetne alapítani (néhány állami karon magyar nyelvű oktatás folyik Kolozsváron és Temesváron, de nincs olyan egyetem, ahol csak magyarul oktatnának).

A legújabb fejlemények

Ezen a nyáron az Oktatási és Tudományos Minisztérium új támadást intézett a magánegyetemek ellen, megengedve az államiaknak, hogy férőhelyüknél több hallgatót vegyenek fel, amennyiben a jelentkezők legalább az alsó határt elérik, és tandíjat fizetnek. Az Oktatási és Tudományos Minisztérium bejelentette, hogy a szenátus további tandíjas helyeket biztosított az állami egyetemeknek. Kilenc egyetem azonban visszautasította annak lehetőségét, hogy emeljék a férőhelyek számát, hiszen így is tanteremgondokkal és tanárhiánnyal küzdenek. A hat műszaki és agrár intézményre, e válságos képzési profilú egyetemre a tandíjas férőhelyek növekedése előreláthatólag nem lesz jelentős hatással, mivel a forradalom utáni korszakban sem volt elég jelentkezőjük. A kiegészítő tandíjas hely több mint fele a műszaki és agrár egyetemre került. Mégis, számos helyzet teremthető, amelyben az új politika hatásos lesz és versenyt tud életre hívni a magán és állami egyetemek között, egyazon közönség megcélzásával.

Reisz D. Róbert
(fordította Imre Anna)

BULGÁRIA

A magánfelsőoktatás új jelenség a bolgár oktatási rendszerben. Mindössze két éves múlta tekinthet vissza. Ez a rövid időszak nem teszi lehetővé teljes körű elemzését, amelyet tovább nehezít az a tény, hogy a létrejöttéhez vezető erőviszonyok nem állandósultak, s fejlődésének főbb irányai sem körvonalazódtak még. Ráadásul mindenkor magán viseli azoknak a kiszámíthatatlan, néha ésszerűtlen folyamatoknak a nyomát, amelyek a bolgár társadalomban és főként a politikai életben végbemennek. Ez az oka annak, hogy igen kockázatos dolog bármiféle általánosításra vagy értékelésre vállalkozni. A felsorolt nehézségek ellenére, a magánfelsőoktatás létrejöttében szerepet játszó tényezők, valamint a fejlődését meghatározó erők elemezhetőek.

A jelenség bemutatása

Korábban az oktatás kizárólagos állami irányítás alatt állt. Az állam jelölte ki a felsőoktatási intézményhálózat kereteit és az ebben folyó tevékenységnek szinte minden elemét szabályozta. Az állam külön határozatban minden felsőoktatási intézmény számára pontosan előírta, hogy az egyes szakokon hány hallgatót képezhetnek. Ez az állami szintű határozat megszabta az egyetemeknek az állami költségvetésből történő támogatását is. A végzős diákok számára kötelezően kijelölték leendő munkahelyüket, vagyis nem létezett a diplomás munkaerőpiac (ez a gyakorlat csak néhány évvel ezelőtt szűnt meg). A képzés a hallgatók számára tandíjmentes volt.

Az egyetemek tudományos önállósága két új elemet hívott életre ezen a rendszeren belül. Az első, hogy az állami egyetemek kezdtek az előírt létszámkereten felül és tandíjfizetés ellenében hallgatókat felvenni. Ez a fejlemény nem hozott alapvető változást a felsőoktatás egészén belül, mivel a régi szerkezeti felépítés és a jelentős mértékű állami ellenőrzés – főként a finanszírozás és jövedelemelosztás rendszere révén – továbbra is fennmaradt.

A másik elem azoknak az új, nem állami egyetemeknek a létrejötte, amelyekben az oktatásért fizetni kell. A "privát" elnevezés nem fejezi ki pontosan ezeknek az intézményeknek a jellegét. Ezek valójában nonprofit szervezetek. Általában valamilyen, a tudományos tevékenység támogatását szolgáló egyesületről van szó, amely egyetemek és más felsőoktatási intézmények mellett kutatóintézeteket, különféle egyéb vállalkozásokat foglal magába. Rendszerint alapítványt hoznak létre az egyetemek támogatására. Emiatt ezeknek az egyetemeknek a jellegét leginkább a "nyilvános" [public] kifejezéssel lehetne megragadni, annak ellenére, hogy Bulgáriában használatos elnevezésük "szabad egyetem". Valójában ezek olyan nem állami egyetemek, amelyekre nem vonatkoznak az állami előírások, s hallgatóik tandíjat fizetnek. Nem állami jellegük, az állami előírások hiánya és a tandíjfizetés a *differentia specificája* ennek az új jelenségnek a bolgár felsőoktatási rendszeren belül.

Miért jöttek létre az új egyetemek?

Az új egyetemek létrehozását előmozdító tényezők elemzése nem csupán teoretikus érvénynyel bír, vagyis nem egyszerűen e jelenségek utólagos magyarázatáról van szó. Ezeknek a hatóerőknek és feltételeknek a gondos számbavétele és elemzése volt az alapja annak a stratégiának, amely ezeknek az egyetemeknek a létrehozását, szervezeti rendjük kialakítását meghatározta.

Az új egyetemek létrehozásában alapvető szerepet játszó indítékok összefüggnek magának a felsőoktatási rendszernek a problémáival, amelyek a hosszú ideig tartó teljeskörű állami ellenőrzésnek a következményei. Ezek a problémák pedig az alábbiak.